

УДК: 371.321.5
DOI:10.58494/esai.24(8).2024.10

Асилбек кызы Гүлсина,
ОшМУ, магистрант
Анаркулов Рахматулла,
ОшМУ, н.и.к., доцент

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДАГЫ ПРЕДМЕТТЕР АРАЛЫК БАЙЛАНЫШТАРДЫ ОРНОТУУЛАРДЫН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Аннотация. Башталгыч класстарда балдардын дүйнөнүн ар тарантуу түшүүлүсүн катыштындырууда дисциплиналар аралык байланыштарды орнотуу чоң роль ойнойт. Бул илимий эмгекте башталгыч класстарда дисциплиналар аралык байланыштарды түзүү процессинин озгочолуктору талданат. Окутуунун методдору, окуу процессин уюштуруу жана окутуунун интегративдик методдоруну колдонуу сыйктуу факторлордун тасасирине көңүл бурулат. Иште ошондой эле башталгыч мектеп окуучуларынын окуу-тарбия шиттеринде дисциплиналар аралык байланыштарды шике аныруунун практикалык аспекттери каралат. Альтын натыйжасыр башталгыч класстын муганимдери учурда сабактарды планидаштырууда жана откоруудо балдарда окуу материалына системалуу көз карашты эффективдүү катыштындыруу үчүн пайдалуу болушу мүмкүн.

Түйүндүрүлгөн сөздөр: предметтер аралык байланыш, билим берүүлөрдүн мазмуну, билүм, билимчүүлик, кондуктор.

ОСОБЕННОСТИ ЗАКРЕПЛЕНИЯ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация. В начальных классах эффективное налаживание межпредметных связей играет важную роль в формировании у детей комплексного понимания мира. Данная исследовательская работа анализирует особенности процесса налаживания межпредметных связей в начальных классах. Обращается внимание на влияние таких факторов, как методика обучения, организация учебного процесса и использование интегративных методов обучения. В работе также рассматриваются практические аспекты реализации межпредметных связей в учебной деятельности младших школьников. Полученные результаты могут быть полезны для учителей начальных классов при планировании и проведении уроков с целью эффективного формирования у детей системного взгляда на учебный материал.

Ключевые слова: межпредметные связи, содержания образования, ЗУН

FEATURES OF CONSOLIDATION OF INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS IN PRIMARY GRADES

Annotation. In the primary grades, effective interdisciplinary connections play an important role in developing children's comprehensive understanding of the world. This research work analyzes the features of the process of establishing interdisciplinary connections in primary grades. Attention is drawn to the influence of such factors as teaching methods, organization of the educational process and the use of integrative teaching methods. The work also examines practical aspects of the implementation of interdisciplinary connections in the educational activities of primary schoolchildren. The results obtained can be useful for primary school teachers when planning and conducting lessons in order to effectively develop in children a systematic view of educational material.

Key words: interdisciplinary connections, content of education, knowledge of learning

*Педагогика шыныне негизделбекен окутуу –
медицинаадагы эмчи-домчулуктai эле.
К.Д. Ушинский.*

Педагогикада предметтер аралык байланыштар проблемасы ар дайым актуалдуу болуп келүүдө. Дисциплиналардын арасындагы байланыштарды орнотуулардын зарылчылыктары жөнүндө 18 – 19 кылымдарда Я.А.Коменский, Д. Локк, И.Г.Песталлоци, И.Ф.Гербарт, ошондой эле 19 - 20 кылымдарда орус педагогторунан В.Г.Белинский, В.Ф.Одоевский, К.Д.Ушинскийлер өз пикирлерин билдирип кетишиген. В.А.Сухомлинский предметтер аралык байланыштар жөнүндө мындай деген: “

Предметтер аралык байланыштар жөнүндө көп эле айтышкан. Ар бир мугалимге башка предметтердин материалдары менен өзүнүн сабактарынын жандашуулардын точкаларын табуу түшүнүктүү. Бирок предметтер аралык байланыштар бул менен эле бүтүп калбайт. Андагы терен байланыштар чыныгы материалдардын мазмундарында эле эмес, ал акыл эмгегинин канчалык даражада уюштуруусуна да ” [5, 63-б.].

Сабакта башка предметтер менен болгон байланыштарды ишке ашыруулардын проблемалары бүгүнкү күндө билим берүүлөрдү модернизациялоодо актаулдуу боюнча калууда. Мектеп салыштырмалуу толук билимдерди берүүдө. Ал жогорку окуу жайларда билимдерин мындан ары улантуу үчүн, мектеп окуучуларды кесиптерди тандоого, өз билимдерин өркүндөтүүгө карата, мындан ары билимдерин улантууга карата шарттарды түзүүсү керек.

Изилдөөнүн объектиси: башталгыч класстарда математиканы окутуудагы предметтер аралык байланыштар.

Изилдөөнүн предмети: башталгыч класстарда математика предметин менен предметтердин арасындагы байланыштарды амалга ашыруулардын жолдору.

Изилдөөнүн методдору: анализ, байкоо, алдыңкы педагогикалык иш тажрыйбаларды окуп үйрөнүү, окуучулардын жазма иштери,

Предметтер аралык байланыштарга болгон жаңы толкундардагы кызыгуулар бүгүнкү күндө да өз маанилерин жоготкон жок. Предметтер аралык байланыштар – бул башталгыч билим берүүлөрдүн дидактикасынын башкы талаптарынын бири. Жалпы жана башталгыч билим берүүлөрдүн биримдиги жана өз ара байланышы барынан мурда предметтер аралык байланыштарды амалга ашыруулардын негизин камсыз кылат. Предметтер аралык байланыш – бул илим менен окуу дисциплиналарынын негиздеринин байланышы, тагыраак айтканда түшүнүктөр, илимий фактылар, закондор, теориялар түрүндө туюнтулган структуралык элементтердин арасындагы байланыштар. Илимий фактылар, закондор, теориялар түшүнүктөр аркылуу калыптанат же алардын арасындагы байланыштарды билдириет, жыйынтыгында предметтер аралык байланыштар – бул ар түрдүү дисциплиналардагы түшүнүктөрдүн байланышы. Башталгыч билим берүүлөрдүн мазмуну баштапкы илимий түшүнүктөрдүн негиздерин гана калыптандырып калbastan, ал болочок кесип ээлеринин ишмердүүлүктөрү менен байланыштарын, илимдин негиздери менен болгон байланыштарын чагылдырат. Предметтер аралык байланыштар ар түрдүү аспекттерде карапат, атап айтсак философиялык, психологиялык, жалпы педагогикалык жактан. Мындай аспекттерде кароолор, аларды белгилүү бир топторго бөлүштүрүүлөргө (классификациялоого) алып келди. Классификациялордун ичинен эн бир толукраак токтолгону В.А.Скакун болду жана предметтер аралык байланыштарды төрт типке бөлдү: окуулуп үйрөнүлүп жаткан окуу материалдардын мазмунуна карата, калыпташ жаткан билгичтиктерине карай, окууунун методдоруна жана каражаттарына карай жана тарбиялоонун методдоруна карай [4, 7-б.].

Предметтер аралык байланыш – бул илимдердин системасы жана дидактикалык максаттардын шайкештигине карай окуу программаларынын мазмундарынын өз ара бири бирине карай шартташышы. Окутуудагы дидактиканын илимийлүүлүк жана системалуулук принциптери бир окуу предметиндеги окуу материалдарын окуп

үйрөнүүлөр экинчи бир предметтерди окуп үйрөнүүдөгү билимдерге таяна тургандай кылып жайгаштырылган. Предметтер аралык байланыштарды окуу процессинде амалга ашыруулар бүгүнкү күндөгү илимдердин енүгүүсүнө жаракша баруусу актуалдуу бойдон калууда. Анда коомдук, табигый жана техникалык илимдерди интеграциялап окутуу жактары каралган. Илимдин өзү бүгүнкү күндөгү болуп жаткан татаал проблемаларды (адам жана космос, адам жана жаратылыш, коом жана личность, илим жана өндүрүш, адам жана автомобиль ж.б.) окуп үйрөнүүгө бириктириүүдө. Анын негизинде жаратылыштын жана коомдун татаал обьектилерин таанып билүүлөрдүн жаны методдору көтөрүлүп жатат. Илимий билимдерди интеграциялоолор бүгүнкү күндөгү адистерге жаны талаптарды коюуда. Адамзаттан ар түрдүү илимдерден болгон билимдерин атайын кесиптик билимдерине болгон байланыштарын илимий жана өндүрүштүк мазмундагы маселелерди чечүүдө комплекстүү пайдалана алуу билгичтикерин калыптандырууларга карата талаптар күчөөдө. Көптөгөн чек арадагы илимдерден алган билимдери көптөгөн өндүрүштүн теориялык негиздерин түзөт. Кенири профилдеги адистерди даярдоого болгон талаптар жогорулап баратат. Андай адистерди даярдоолордун негизинде кесипкөйлөрдү тиешелүү политехникалык билимдер жана билгичтиker менен куралданыштарында жатат.

Предметтер аралык байланыштар окуучуларды окутууга жана тарбиялоого карата актуалдуу комплекстүү каражаттардан болуп саналат. Окуу программаларындагы предметтер аралык байланыштардын болушу кенже мектеп окуучуларындагы түшүнүктөрдүн жана универсалдуу закондор жөнүндөгү, ал эми жогорку курстарда - жалпы теориялар жана комплекстүү проблемалар боюнча түшүнүктөрдүн болушуна мүмкүнчүлүктөрдү жаратат. Мисалы, математикалык түшүнүктөрдү физика сабактарында таянууга, формуулаларды өзгөртүп түзүүгө, физикалык маселелерди чечүүлөрдө таянууга тура келет. Математика, физика жана химия предметтери өндүрүштүн негиздерин окуп үйрөнүүдө кенири колдонулат. Предметтер аралык байланыштар азыркы илимдин тенденциясынын окутуунун мазмунун ачып көрсөтүүнүн каражаттарынын ролун ойнойт. Илимдеги предметтер аралык байланыш окуучулар үчүн билимдердин системасы эле эмес, ал методдордун системасы да болуп саналат. Предметтер аралык байланыштар илимдин тарыхын жана анын практикалык жактан колдонуу жактарын ачып көрсөтөт. Бүгүнкү күнде предметтер аралык окутуулар ар бир окуу предметтеринин мазмундарын чагылдырып көрсөтүүлөрдүн каражаттары катарында кароо керек. Предметтер аралык байланыштар окутуунун илимийлүүлүгүн денгээлин жана окуучулардын дүйнөгө болгон көз караштарын калыптандыруулардын ролун жогорулатат. Амалиятта предметтер аралык байланыштардын бир нече түрлөрү бар:

1. Чыныгы (фактический) байланыш - фактылар денгээлдеги менен окуу дисциплинарарынын арасындагы байланыштар.
2. Жалпы текстеш дисциплиналар үчүн түшүнүктөрдү калыптандырууга багытталган түшүнүктөрдүн байланышы.
3. Белгилүү бир предметтердин областындагы илимий билимдердин системасы.
4. Материалисттик диалектиканын категорияларын чагылдыруучу философиялык байланыштар.

Окутуунун методдорун тандоолор предметтер аралык байланыштарды тыкандык менен анализ кылууларын талап кылат. Предметтер аралык байланыштар бир эле дүйнөдөгү болуп жаткан кубулуштарды бирдиктүү түрдө түшүнүктөрдү түшүндүрүү, аныктоо жана окуу материалдарын кайталанып калуусун алдын алуулар болуп саналат. Предметтер аралык байланыштар боюнча жумуштар окутуунун бардык баскычтарында удаалаш алып барылат. Окуу процесинде предметтер аралык байланыштарды амалга ашырылуучу иш чараларга төмөнкүлөрдү кошсо болот: окутуунун мазмундарын коллективдүү түрдө анализдөө, жадыбалдарды, графиктерди, көрсөтмө берүүчү технологиялык карталарды иштеп чыгуу; окуучулардын техникалык чыгармачылыктары үчүн тематикаларды тандоо; тиешелүү көндүмдердү калыптандыруу үчүн практикалык жумуштарды жасоо.

Башталгыч класстарда окуу дисциплиналарынын (математика, мекен таануу, технология, дene тарбия, кыргыз тили, адабий окуу) мазмундарын карап чыгуу менен предметтер аралык материалдардын мазмундарын аныктайбыз.

Математика адамдардын тажрыйбалык турмушу менен байланышта болгонун сезип, анын түшүнүктөрү ар кандай объектилердин жана процесстердин модели экенин сезүүсү зарыл. Өзүн – өзү контролдоо сезимине ээ болуп, сын көз карашын өнүктүрүүгө, терен жана кенири ой жүгүртүүгө умтулуусу керек. Математика – бул чындыкты таануу жана сүрөттөө методу экенин жакши сезүү керек. Болочок башталгыч класстын мугалимдери математикалык даярдыкта болуп жатып жогорудагы келтирилген заман талаптарын ишке ашыруу үчүн дайыма күрөшүүсү керек.

Предметтер аралык байланыш – бул окуу предметтеринин арасындагы объективдүү максатка ылайыкташкан мазмундук дал келүүчүлүк. Ар бир окуу предметинин предметтер аралык байланышы биринчиден, предметти окуп үйрөнүүнүн максатына экинчиден, предметтер аралык материалдын түрүнө, үчүнчүдөн, аны пайдалануунун убактысына көз каранды, ал бирдей билгичтиктөрди жана көндүмдөрдү калыптандырууга пайдаланылат.

Кыргыз элинин мазмундуу окуяларга мол тарыхын, өнүккөн маданиятын чагылдырган көлөм жагынан тан каларлык чон, мазмун жагынан шумдуктуудай бай оозеки адабиятыбыз – элдик педагогиканын соолубас булагы экендигин талашсыз. Атап айтсак, табышмактар балдардын (окуучулардын) эс-акылышын зиректигин, ой чабыттарын логикалык жактан еркүндөтүп отурса, жаңылмач-тар тилдин ийкемдүүлүгүн, эс-тутумун еркүндөтүп отурган. Элдик оюндар менен, мисалы, *чикилдек, тонтаси* – эсептөөнүн эн жөнөкөй ыкмасы. Ал эми жомок айтып берип, аны айттыруу сөздү туура таал, көркөмдөп сүйлөөгө жана окуяга байланышкан учурларда баланын өзүнүн ою менен көркөмделүнүп окуя жөнүндө пикирин айтууга жасалган аракет.

Албетте, төмөндөгүлөрдүн баары байкалбай чырмалышкан предмет аралык байланыш деп айтууга неге болбосун. Акыл оюндары *ашык утушуу, тогуз коргоол* оюндарында төрт амалды оозеки аткаруу аркылуу оюнчунун математикалык ой-жүгүртүүсү өнүгөт. Мисалы, чүкөнү эсептөөдө бирдин учу (беш), бирдин учу бир (алты), бирдин учу эки (жети), экинин учу (он), үчтүн учу (он беш) деген сандар пайдаланылат. Тогуз коргоол оюну эзелтен эле ойнолуп келгени “Манас” эпосунун төмөнкү саптарынан ырастап койсок болот.

Жалпак жыгач чаптырып,
Бир жагына бир тогуз.
Бир жагына бир тогуз,
Үй чыгарып оюшуп,
Ою менен олтурup,
Ташын салып толтурup,
Тогуз коргоол оюну...

Бул сапта биз коргоол таштары 162 экенин эсептеп алсак болот. Ошол оюндарды ар мезгилдин балдары өзү эле үйрөнүп албаган, ага улуулар көрсөтүп кошо жүрүп ойнол, шарттарын толук айтып берип турушкан. Биз андай инсанды акыркы мезгилдин термини педагог же окутуучу деп атап, мындай процесс чогуу-чаран бир бөлмөнүн ичинде белгилүү убакытта ишке ашып келетат.

Бүгүнкү күндөгү шахмат оюну же андагы чатыраш оюну сканворд-кроссворд менен алмашып, баш катырма, ой жүгүртүүнүн татаал формасы судоку, окшоштуктар-аналогия түшүнүктөрү өнүгүп отурат.

Корутунду

Мына ошентип, предметтерди интегациялап окутууда башталгыч класстардагы окуу дисциплиналарынын ар биригин мазмундарындағы предметтер аралык байланыштарды орнотуулардын мүмкүнчүлүктөрүн анализдөө, билим берүүдө кесипкөйлөрдү тиешелүү политехникалык билимдер жана билгичтиктөр менен куралданышыруу, окутуучуларды предметтер аралык байланыштардын түрлөрү бар экен.

Мындаи байланыштар канчалық тыгыз болгон сайын окутуунун сапаты жоргу болушуна шек жоктугун практика көрсөтүүде.

Пайдаланылган адабияттар:

- 1.Бекбоев И., Алимбеков А. «Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы» Б.,2011. - 192 б.
2. Бекбоев.И.Б., Н.И.Ибраева «Математика» 3-кл, . Мугалимдер үчүн методикалык колдономо. Б., 2011.- 64 б.
3. Максимова В.Н. Межпредметные связи в процессе обучения. М., 1987. – 160 с.
4. Скакун В.А. Организация и методика профессионального обучения. М., 2007. – 178 с.
5. Сухомлинский В.А. Павловская средняя школа. М., 1979. – 396 с.

